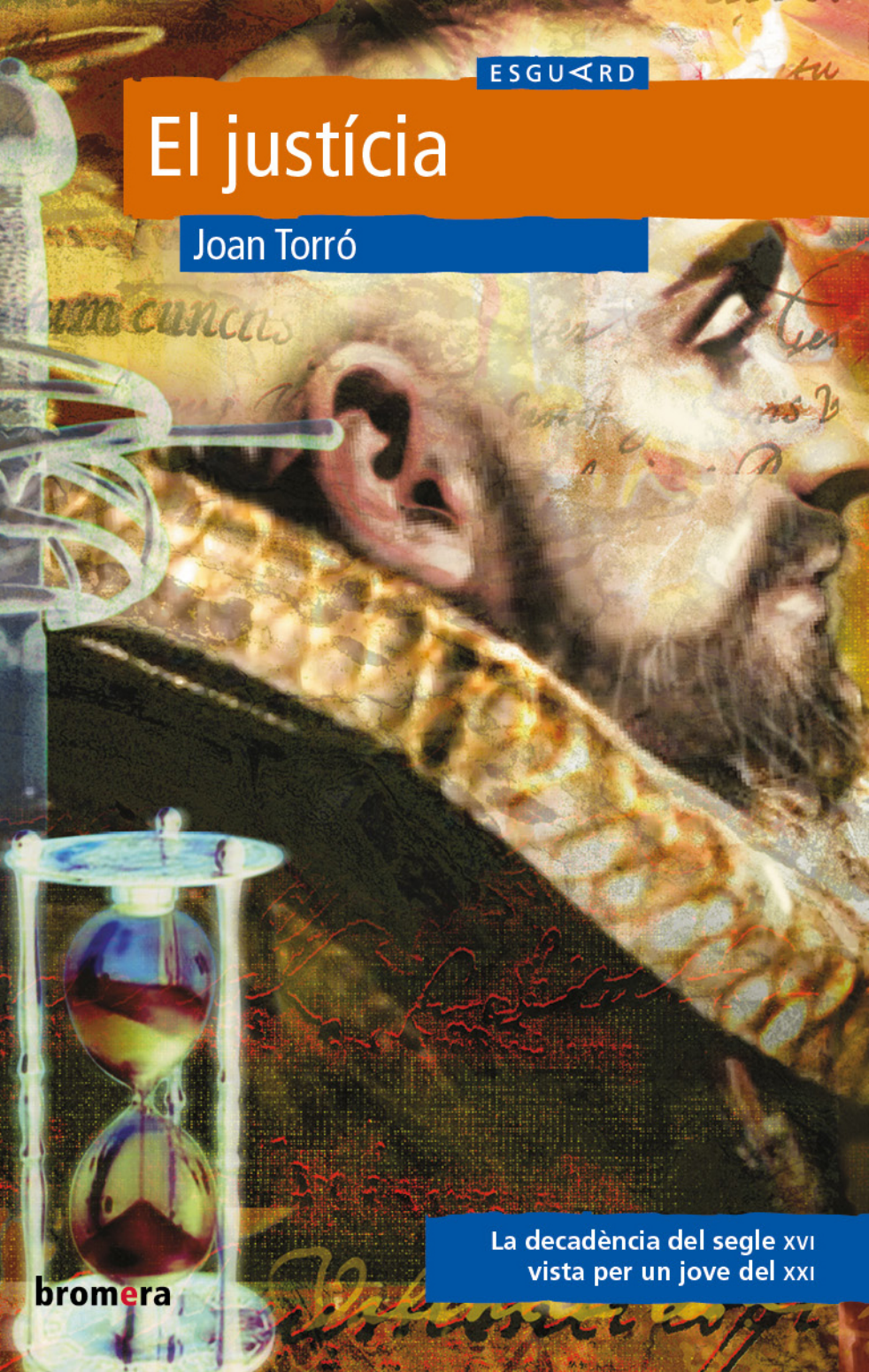

ESGUARD

El justícia

Joan Torró

La decadència del segle XVI
vista per un jove del XXI

bromera

Em trobe enmig de la nit, enmig de res, despert, assegut en una cadira i mirant el llit recelosament. El cel s'ha omplit de núvols de tempesta i quan el mire em sembla estar mirant el meu cervell que està a punt de vessar el seu contingut sense miraments. Abans que s'òbriga com una magrana, abans que esclate, el buidaré voluntàriament. No és la primera nit que passe en blanc de son i plena d'intenses sensacions a causa de tota una sèrie d'imatges, emocions i preocupacions que m'han impedit descansar. El relat que llegireu us farà còmplices de la meua aventura i això, de segur, alleugerirà la meua ànima.

Tot va començar fa uns quants dies. Jo, Jaume, un filòleg novell, em trobava a la fi del primer curs acadèmic que exercia des de l'altra banda, és a dir, havia deixat de ser alumne i ara era docent. El curs s'acabava i ja havia posat en marxa dos plans per a l'estiu: en primer lloc no faria treballs esporàdics, com havia fet en la meua època d'estudiant per tal

de traure uns diners per al curs següent. M'estava plantejant unes vacances sabàtiques, d'esbarjo i repòs, és a dir, unes vacances autèntiques; fins i tot m'havia plantejat avorrir-me a la gana. Desitjava veure passar el temps lentament, sense rellotge, ni presses, ni angoixes. Volia assaborir cada instant, volia «tocar» els segons, els minuts, les hores i així fer-los meus malgrat la seua condició efímera. D'altra banda, però, m'estava plantejant començar la tesi doctoral, cosa que entrava en contradicció frontal amb el primer plantejament, però ja us he dit que no tenia pressa i a més això impediria que la mandra se m'apoderara per complet i esdevinguera el defici personificat en arribar al final d'agost. La tesi doctoral és el darrer acte acadèmic que es pot fer en la vida d'estudiant. Aquesta mena de treball representa una immensa satisfacció personal i poc més.

L'estudi del passat de la llengua havia estat una de les matèries que més m'havien entusiasmat i per això tenia ben clar que si aprofundia en algun camp de la meua especialitat seria en aquesta direcció.

Per sort per als meus interessos, són molts els arxius municipals que encara guarden zelosament una documentació variadíssima sobre el passat del poble i les seues contrades. El poble en qüestió és

Ontinyent. Al seu arxiu municipal es conserven documents valuosíssims que ens recorden com érem, qui érem, què féiem i quina llengua usàvem. És per aquesta última raó que un lingüista hi té un camp d'acció quasi inacabable.

A primeries del mes de maig em vaig posar a buscar els documents que m'interessaven: els processos judicials de la segona meitat del segle XVI. Ho he de confessar, estava fascinat de descobrir la vida quotidiana de veïns meus de feia quatre-cents anys i m'estava adonant de com érem de distints en algunes coses i en unes altres, tan iguals.

En un principi anava a l'arxiu només de vesprada, quan acabava la feina. Amb el curs acabat hi anava indistintament però, sobretot, de vesprada, i ben prompte, Ramon, l'arxiver, ja em tenia suficient confiança per deixar-me la clau i així poder anar-hi quan em vinguera en gana. Bé, aclarim una cosa, me la deixava perquè l'home feia la migdiada i jo no. Al caldós sol de primeres hores de la vesprada estiuenca només se sentia pels carrers el cant dels grills i les meus passes dirigint-se a l'arxiu. Jo em sentia com un grill tancat al cau de l'arxiu i els «ric-ric» dels grills se'm transformaven en un ressò de veus antigues: «cap de tal...!», «on aneu amb lo forment?» «el testimoni jura dir veritat del que sabrà i interrogat serà...». Aquelles veus em perse-

guien, havien esdevingut quasi una obsessió de tal calibre que em veia prop de les quimeres d'Alonso Quijano, i allò em va fer prendre una decisió: calia diversificar les activitats.

Va ser així que vaig començar a fer llargues passejades per la rodalia del poble, pels camps, pels camins, pels barrancs i per tota la contrada. De nit, a la fresca, m'asseia moltes vegades al peu del campanar de la Vila i em quedava abstret observant-lo. Orientat cap als quatre punts cardinals, em feia l'efecte, amb aquell acabament metàl·lic, de ser un sentinella, un guardià del poble. Semblava un guerrer medieval que, amb el seu casc, vetlava indefinidament; era com el periscopi del poble submergit a la vall. També tractava d'imaginar-me com seria tot allò quan el poble era només la pinya que sembla la Vila, el barri antic, amb aquells carrers estrets i tortuosos. Fins i tot m'imaginava el paratge abans d'haver-hi cap mostra de presència humana. També m'imaginava com devien ser els voltants: el lloc de trobada de diverses rieres i torrents de vegetació exuberant. Qui pensaria que una actitud tan ludiconírica acabaria com ara us contaré?

Aquell dia, ja sense feina oficial, em vaig alçar de bon matí, com si me n'anara a buscar esclata-sangs. Els carrers estaven foscos, encara que per l'horitzó començava a despuntar una lleu res-

plendor. Em vaig preparar un bon esmorzar i vaig eixir a passejar. A l'arxiu aniria de vesprada. Vaig anar cap al pont Vell i, una vegada al llit del riu, vaig començar a remuntar-lo. Doncs bé, després d'una llarga caminata, em trobava a uns quatre quilòmetres del poble, pel barranc de Morera, cap a ponent. Un riuet serpentejava per un barrancó fondo ple de vegetació típica mediterrània: pins per la part més alta, cap avall hi havia marfulls, setges, arços blancs, rabet de gat, heura i un llarg etcètera d'arbustos que omplien els vessants del barranc. Ja prop de l'aigua hi havia els joncs, els canyissars i baladres de flor rosada. Jo anava vorejant el riu i, com que era estiu, fins i tot anava per dins i em refrescava en algun toll d'aigua fresquíssima. De vegades em distreia agafant una granota o perseguint algun peixet. En girar un recolze del riu em va sobtar un punt molt verdós i alhora fosc. Era a mitjan vessant i, com que no tenia res millor a fer, vaig decidir anar-hi. Anava agafant-me dels matolls que hi arrelaven; el pendent era molt fort i vaig arribar al lloc traent el lleu. Vaig estar a punt de desestimar la visita perquè el lloc estava ple d'esbarzers, avinentesa que vaig aprofitar per menjar alguna móra, però les punxes em desaconsellaven continuar. Si no haguera estat perquè vaig sentir un soroll per dins del matoll així ho hauria fet,

però vaig pensar que devia ser una raboseta o un conill i vaig decidir investigar.

El cas és que, després de punxar-me bona cosa, em vaig trobar dins d'un receptacle vegetal, amb una preciosa coberta d'esbarzers i, al fons, un forat. El forat era un alcavor, és a dir, el nom que rep al meu poble una conducció feta per les persones per conduir l'aigua des del seu naixement fins a un altre lloc més accessible. El primer que em va sobtar va ser que estava picat sobre llosa blava i s'endevinaven molts fòssils de mol·luscos bivalves. Em vaig torbar una estoneta agafant-ne alguns. No tenia pensat per res del món endinsar-m'hi, però el soroll es va tornar a sentir, era com si alguna cosa s'arrossegara per dins. Per sort per a mi, l'alcavor havia acabat de ser útil, estava sec, de manera que vaig fer unes quantes passes cap a dins. Quan em vaig trobar immers en una foscor humida, em va acudir aquella sensació ancestral de por que em va recomanar l'eixida. No m'ho vaig pensar dues vegades: en un tres i no res ja em trobava fora. L'alcavor podia ser ben llarg i si el volia explorar caldria anar ben preparat: llum, algun cordell per si hi havia alguna bifurcació i alguna coseta més.

Fora de l'alcavor, em vaig sentir reconfortat: el sol, la llum i la calor em van fer tornar la tranquil-

litat. Em vaig quedar mirant aquella boca fosca i vaig decidir que tornaria l'endemà amb els estris necessaris per endinsar-m'hi i explorar més a fons aquell conducte. S'havia fet tard i calia tornar a casa, encara hi havia un bon tros de camí. És per això que vaig preferir eixir del llit del riu i anar per la carretera. Fins i tot podria tindre sort i que algú em duguera amb cotxe. No va ser així, vaig fer tot el camí a peu. Ja a casa, després d'una bona dutxa d'aigua fresca, vaig dinar i me'n vaig anar directe a l'arxiu a continuar les transcripcions.

Vaig comentar a Ramon, l'arxiver, el que m'havia succeït i el vaig convidar a acompanyar-m'hi l'endemà, però ell no tenia els dies feiners lliures i va declinar l'oferiment i em va dir que potser si anàrem el cap de setmana es podria fer avant. L'aire condicionat de l'arxiu em feia oblidar la xafogor de l'exterior i a poqueta nit, quan em vaig cansar de transcriure me'n vaig anar a casa. Volia preparar-me els materials necessaris que havia pensat que em resultarien útils en la incursió a l'alcavor. Això sí, m'enduria el dinar per no haver de tornar a correuita. Tampoc no esperava trobar res de bo allà dins, només un passadís més o menys llarg i a l'altre costat una altra vegada la llum i, segurament, un naixement d'aigua. És clar, per això l'arxiver havia demostrat tan poc d'interés d'acompanyar-me.

Una mica desil·lusionat pels meus propis raonaments encara me'n vaig anar a fer una volta pel poble i una xarradeta amb els amics. També els ho vaig comentar i ningú no va demostrar el més mínim interès pel meu descobriment. De segur que pensaven que era fruit del desfici. Vaig acabar davall el campanar de la Vila amb els pensaments perduts entre rius i barrancs i no sé quantes coses més.

Tot i això, l'endemà em vaig alçar de bon matí i em vaig dirigir al riu. En aquesta ocasió vaig preferir anar amb cotxe fins on es trobava l'alcavor. M'havia proveït d'una corda ben llarga, un llum i una motxilla amb el dinar.

Quan em trobava ben a prop de la coberta vegetal que ocultava l'alcavor, es va tornar a sentir el soroll del dia abans, ja em feia fins i tot curiositat veure l'animaló que hi devia haver. Per si de cas, vaig agafar una bona branca, no sabia si em caldria defensar-me; ara bé, aquestes bestioles més aviat fugen que et planten cara. Com que malgrat ferme aquell raonament no ho tenia gens clar, abans d'entrar vaig fer un parell de crits i uns quants cops a terra amb la branca. Caram! De sobte em sentia una mica troglodita! Els crits i els cops van fer efecte, em sentia menys esporuguit, m'havia envalentit i encara vaig pensar que si m'eixia un

conill i l' enxampava aniria de cap a una paella, ja ho crec!

Mentre aquells pensaments m'anaven pel cap, començava a endinsar-me en el forat, anava deixant anar el cordell i il·luminava l'estretor de l'alcavor amb el llum que m'havia dut. Quan ja havia penetrat uns cinquanta metres, la corda es va acabar, cosa que va provocar uns instants de dubte, però finalment em vaig plantejar que si hi havia una bifurcació me'n tornaria arrere i llestos.

Vaig continuar tot decidit a veure el final, l'alcavor feia per aquell punt un recolze cap a la dreta. Va ser just en aquell moment que va vindre no sé d'on una ventada que em va aclaparar. Se'm van posar els pèls de punta i tot el cos em va tremolar de dalt a baix. Em vaig quedar blanc com la paret. Si em punxen en aquell moment no em trauen ni una gota de sang. No va passar res més, em vaig asserenar i vaig continuar. Al cap d'uns cinquanta metres més, vaig albirar al fons una tènue llum que em va encoratjar. Havia arribat a l'altre extrem. Amb les passes més lleugeres em vaig encaminar cap a fora.

L'eixida era semblant a l'entrada, potser amb menys coberta vegetal. Segurament estava a l'altra part d'un morro que feia el barranc. Em trobava una mica decebut, m'havia quedat sense conill per

a la paella. Com que no m'abellia tornar a passar per dins, vaig decidir baixar al riu. Em va alegrar el fet de trobar una senda que anava cap avall; això em facilitaria l'accés.

Finalment vaig veure el riu i em vaig quedar atònit perquè duia molta aigua, potser ací s'aman-sia i feia l'efecte d'anar més ple. De fet, el riu que jo coneixia era molt menys cabalós, però era el mateix. Segurament se'l devia engolir la terra i només deixava a la vista el riuet que hi havia un poc més avall. Però també em va sobtar la densa vegetació dels voltants, en uns pocs metres la diferència era molta. Em vaig sentir encuriós pel nou aspecte del riu.

El camí, amb tanta aigua, resultava molt difícil. Segurament havia anat a parar a un altre barranc perquè aquell no el reconeixia gens ni miqueta. I què se'n feia d'aquella aigua? No havia sentit mai dir a ningú que hi haguera un cabal tan important al terme. Potser hi havia algun forat que s'engolia quasi tota l'aigua. Prompte ho descobriria.

Però no, tot era anar riu avall i l'aigua no min-vava, era com si de sobte m'hagueren deixat caure en algun altre lloc. No podia reconèixer res, cap punt de referència específic. Si haguera estat un passejador eventual no m'hauria sobtat res, seria

simplement un riu cabalós que desconeixia i al qual calia tornar, però no, coneixia el terme com el palmell de la mà i el que estava veient era del tot impossible.

Quan ja portava uns quants quilòmetres d'il·lusió òptica (no em podia creure aquell riu, però el gaudia com si fóra un somni), vaig sentir un altre tipus d'il·lusió, sonora en aquest cas: sentia més soroll d'aigua. Vaig alçar la vista i vaig veure com per la dreta un altre riu més cabalós s'unia al que jo seguia. Quan vaig arribar a la confluència vaig reconèixer el paisatge: es tractava del riu que venia del Pou Clar i el del barranc de Morera, és clar...

CLAR?!!!!

Vaig dirigir la vista cap endavant i em vaig quedar glaçat. Des d'allí s'havia de veure el pont de la Vila, però no se'n veia ni ombra. Per acabar d'arredonir la situació, em trobava al marge esquerre del riu i la unió dels dos rius feia del tot impossible travessar-lo, ni tan sols nadant, el corrent era massa fort. Però un poc més avall el riu s'amansia i semblava menys profund. Abans de ficar-m'hi vaig alçar el cap, hi havia el convent de carmelites –o almenys ho semblava– i algunes cases de la Vila. Tot i això, alguna cosa no em quadrava, i el pont? A més, enfront hi havia el camí que vorejava el riu, però, i l'asfalt? Encara em vaig quedar més perplex

quan vaig veure una torre de campanes, l'anomene així perquè ni era el campanar que jo coneixia, ni estava on havia d'estar. El cas és que es tractava de l'única perspectiva possible perquè em trobava en un barranc tan profund que no es podia veure res més del poble. Vaig començar a pessigar-me els braços i la cara per comprovar que no estava somiant. Necessitava eixir del fons per fer algunes comprovacions.

Amb tots els dubtes em vaig llevar la roba perquè no es banyara i vaig travessar el riu amb més problemes dels que m'havia imaginat. Sort vaig tindre que no me'n vaig anar de tos a l'aigua i amb una miqueta d'esforç vaig arribar a l'altra banda. Estava disposat a eixir de l'aigua quan vaig sentir les veus d'uns homes que s'hi acostaven. Em vaig sentir alleugerit, per fi podria aclarir aquella situació tan estranya. Els preguntaria què havia passat al riu, al pont i al campanar.

Quan vaig guaitar encara vaig tindre la sort que no em veren perquè la situació no s'acabara d'embolicar. Es tractava de dos homes i un ase. Venien parlant, encara que no podia entendre el que deien. Allò que em va sobtar d'antuvi va ser l'ase, des que era xicotet no n'havia vist cap al poble; després em va sorprendre la manera de vestir dels dos homes que s'aproximaven. Duien una espècie

de pantaló apegat a la carn que els arribava fins als genolls, unes espadenyes d'espart molt rudes i una brusa de color fosc. Al cap duïen un barret de palla acabat en punta.

Amb aquella nova perspectiva vaig pensar que seria prudent quedar-me dins l'aigua, observar-los i escoltar-los parlar. De fet, quan es van acostar prou i els vaig sentir parlar, encara em vaig quedar més impressionat, segurament lívid (ja se m'havia exhaurit la gamma de colors):

–Lo forment d'enguany ha sigut molt bo –deia un d'ells.

–Valga'm Déu que sí, si n'haguéssim tingut un com lo de l'any passat...!

–Llavors haguéssim patit fam.

–Jo ja em vaig encomanar als sants de la pedra, Sent Abdon i Sent Senent.

L'ase els seguia lligat amb una corda i assentia amb els moviments del cap típics de les bèsties de càrrega quan caminen. Els dos homes continuaven parlant, però ja no els parava atenció perquè m'estava quedant enravenat dins d'aquella aigua tan fresca. Necessitava asserenar-me abans de traure cap conclusió agosarada. Malgrat els pesics, sempre cabia la possibilitat que tot fóra un somni. La manera de vestir, algunes paraules que deïen, un riu tan ple d'aigua, l'absència del pont,

aquell campanar i, per descomptat, l'ase, em tenien forassenyat.

Quan els dos homes i l'ase van desaparèixer per un recolze del camí vaig eixir i em vaig vestir. Vaig avançar pel camí cap al poble mentre dubtava què faria si algú em veia. Calia arriscar-se, necessitava més informació, però com?

Vaig arribar al poble pel camí anomenat el Carril. Anava apegat al convent de carmelites, enfront es veia l'església i el campanar (què feia allí aquell campanar?) a l'esquerra el portal de Sant Roc... Caram, tenia porta i tot! I a més juraria que jo el coneixia més ample. A mitjan camí de l'església hi havia un llavador. Dues dones, vestides amb unes bates amples i mocador al cap, xarraven i llavaven. De moment no s'havien adonat de la meua presència.

La conclusió a què arribava era massa forta per empassar-me-la d'un glop: em trobava a Ontinyent, sí, però quatre-cents anys abans del que raonablement m'esperava. La quimera d'Alonso Quijano es feia present de bell nou.

Immediatament vaig prendre consciència que jo, amb els texans i una samarreta de propaganda de no sé què devia ser un autèntic marcià per a aquella gent. Els batecs del meu cor eren colps a la porta del cervell demanant respostes, però, sim-

plement, no n'hi havia cap. Hi havia, enfront de la porta de les carmelites, una fonteta rústica i uns quants arbres ben frondosos, eren oms. Com qui no vol vaig anar a tastar aquella aigua i, just quan estava bevent, vaig veure que tres homes apareixien pel portal de Sant Roc. Va ser un d'aquells moments en què actues sense pensar-t'ho gens: em vaig enfil·lar dalt de l'arbre més de pressa que ho haguera fet una mona. Quina insensatesa, com se m'havia pogut acudir? Justament els tres homes van anar a parar davall l'arbre, segurament a prendre la fresca, i jo allí encomanant-me a tots els santets perquè no alçaren el cap. Des de dalt, no deixava de pensar que, si em veien, l'única eixida que tenia era una llarga correguda fins al riu i uns quatre quilòmetres de rabiosa persecució. Bé, això era el que em venia al cap perquè aquelles persones tenien unes traces d'allò més amables i pacífiques.

Quan van arribar a l'arbreda un va dir :

—Demà parlaré ab lo justícia. Han vingut los agutzils a veure què sé de lo forment que furtaren a la partida de l'Agrillent.

—Jo parlí ahir —deia un altre— ab Jeroni Urgellés, lo lloctinent del justícia, en Pere Blasco, el justícia, ahir no hi va acudir, crec que se n'era anat a Xàtiva.

—Diuen que el lladre també ha furtat un matxo i un ase...

—I no duia armes, ni blanques ni de foc. Aquest traginer en deu haver feta alguna de més grossa.

Per sort per a mi, no es van entretindre més, havien parat a beure i se'n van anar per davant de les carmelites camí del Llombo. Els vaig seguir amb la mirada per assegurar-me que no tornaven. Abans de baixar encara vaig fer primer una ullada als voltants. El palau, que era a l'esquerra del portal de Sant Roc, tampoc no es pareixia al que jo coneixia. Hi havia tres grans portes a la banda de baix i el lloc feia com una replaça improvisada. El palau tenia a la banda de dalt una gran balconada coberta amb canyís. No hi havia ningú a la vista. Les dues dones que llavaven no alçaven el cap, de manera que no vaig mirar res més, vaig baixar de l'arbre d'un salt i me'n vaig anar corrents pel camí per on havia vingut, completament esperitat.

En arribar al riu vaig parar perquè se me n'eixia l'ànima per la gola. Va ser aleshores, mentre em llevava la roba per travessar el riu, quan vaig començar a fer una primera i urgent composició del lloc.

Quan vaig sentir el nom del lloctinent del justícia (Jeroni Urgellés), el del justícia (Pere Blasco), i l'assumpte del forment que havien furtat de la

partida de l'Agrillent, de ben poc no caic de l'arbre com una fruita madura. Es tractava d'un dels processos que transcrivía a l'arxiu i això era l'any 1580. També em rondava pel cap que el campanar actual era posterior a l'època en què suposadament em trobava. Quin malson més estrany. Quina barreja de sensacions més extraordinàries. De segur que estava dormint i que tanta feina havia acabat per torbar-me el cap... i jo que m'havia proposat avorrir-me aquell estiu! L'endemà de matí, quan em despertara trobaria explicació per a tot, tot seria fàcilment contrastat.

Però tenia el somni inconclòs, calia tornar a casa. La precipitació, però, em va fer una mala passada. Em vaig llevar la roba per entrar a l'aigua i, justament, no vaig escollir el millor lloc per travessar el riu i el corrent va poder amb mi. Vaig ser arrossegat riu avall. Anava passant per la part emmurallada del poble sense que tinguera cap opció d'agafar-me a res, ans al contrari, vaig acabar perdent la roba que duia agafada a les mans, fins i tot, no sé com, els calçotets.

Em trobava nu i a mercé del riu i, a més, en aquelles circumstàncies prou tenia si pensava a salvar la vida. El verb improvisar se'm va fer present al cap, ja veuríem què se m'acudia si aconseguia eixir del riu.

Al remat, la sort em va arribar en forma de dissort. En arribar prop del pont vell, eixint ja del poble, vaig tindre tan mala fortuna que un colp d'aigua em va fer acostar massa al pont i em vaig pegar un colp al cap tan fort que vaig perdre el coneixement. El mateix riu, compassiu, em va acostar a la vora, em va deixar de bocaterrosa, inconscient, ple de colps, de sang, de blaüres, és a dir, en un estat lamentable.